

ERSARI AĞZINA DAYALI AFGANİSTAN TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN KISA GRAMERİ

Savaş ŞAHİN*

Özet

Afganistan'da Özbeklerden sonra en fazla nüfusa sahip olan kavim Türkmenlerdir. Afganistan Türkmenlerinin büyük çoğunluğu, Ersarı boyundan oluşmaktadır. Bu çalışmada da haklarında çok az bilgi sahibi olduğumuz Türkmen Ersarılarının dilleri, tarihleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamıza konu olan bilgiler için, Ersarı boyuna mensup şâirlerin eserlerinden, şehirlerde ve köylerde yapılan ağız derlemelerinden faydalanılmıştır.

Afganistan Türkmen edebiyatı, şiir üzerine kurulmuştur. Nesir türünde eser yok denecek kadar azdır. Türkmen şâirlerinin eserlerinde Özbek dilinin tesiri çok açık görülebilir. Türkmenlere okullarda Farsça ve Peştunca ağırlıklı olmak üzere Urduca, Hintçe, Arapça, Tacikçe öğretilmektedir. Afganistan Türkmen Türkçesine özellikle Arapça ve Farsçadan birçok kelime girmiştir. Afganistan Türkmenlerinin dillerini incelerken Özbek Türkçesinin tesiri özellikle dikkate alınmalıdır. Afganistan Ersarılarının dili, Türkmenistan Ersarılarının dillerinden şekil ve ek bakımından kimi yerde ayrılır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Türkmen Türkçesi, Afganistan Türkmenleri, Ersarı Ağızı.

**BASED ON ERSARI MOUTH SHORT GRAMMAR OF
AFGHANISTAN TURKMEN TURKISH****Abstract**

Turkmens have the highest population tribes, after Uzbeks, in Afghanistan. Turkmens live in cities and towns with Uzbeks. In this study, information is given about Turkmen Ersaris', which we have very little knowledge about them, languages and histories. For information subject to study, benefited from the Works of poets belonging to Ersari tribes and collections of dialect which done in cities and villages.

Afghanistan Turkmen literature based on poetry. There is almost no prose Works. Effects of Uzbek languages could be seen clearly on Works of Turkmen poets. Schools in Afghanistan, taught mainly Persian and Pashto also Urdu, Hindi, Arabic, Tajiki. Many words enter to Afghanistan Turkmen Turkish from especially Arabic and Persian. When examining Afghanistan Turkmen language, influence of Uzbek Turkish should be considered specially. Afghanistan Ersaris language in some places leave from Turkmen Ersaris language in terms of shape and suffix.

Keywords: Afghan Turkmen Turkish, Turkmens in Afghanistan, Ersarı Dialect.

* Yrd. Doç. Dr.; Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, savassahin06@hotmail.com.

Giriş:

Bu çalışmada, Afganistan Türkmenleri ve Afganistan Türkmenlerinin Ersarı diyalekti tanıtılmaya çalışılmıştır. Afganistan Türkmenlerinin en çok nüfusa sahip olan boyu Ersarıdır. Afganistan Türkmenlerinin dilleri incelenirken, Ersarı ağızı esas alınmıştır. Afganistan Türkmenlerinin diyalektleri Türkmenistan'daki diyalekt çalışmalarında veya diyalekt sınıflandırmalarında yer almamıştır. Bundan sonra yapılacak olan diyalekt sınıflandırılması çalışmalarında, araştırmacıların Afganistan Türkmen ağızlarını dikkate almalarında fayda vardır.

Yakın gelecekte siyasî ve sosyal nedenlerle büyük oranda hem dillerini hem de kimliklerini kaybedeceğini düşündüğüm Afganistan Türkmenlerinin dillerinin, kültürlerinin tanıtılması son derece önemlidir. Afganistan Türkmenleri başta ana dilleri olmak üzere, Farsça ve Özbek Türkçesini iyi derecede konuşabilmektedir.

Afganistan Türkmenlerinin dilleri büyük ölçüde Arapça ve Farsçanın tesiri altında kalmıştır. Afganistan'ın kuzeyi dışında yaşayan Türkmenlerin çoğu Farslaşmıştır. Fars dillerinin tesiriyle dillerini kaybeden bu Türkmenler, Afganistan Türkmenleri tarafından Dari (Farsçanın bir lehçesi) Türkmen olarak adlandırılmaktadır. Afganistan'da eğitim imkânları son derece kısıtlıdır. Türkmen çocuklarının çoğu eğitimlerini medreselerde ve resmî okullarda Arap ve Fars dilleriyle yapmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren Farsça ve Arapça öğrenen Türkmenlerin dillerine birçok Arapça ve Farsça kelimenin girdiği görülür. Arapça ve Farsçanın tesiriyle Türkmenler hem kimliklerini hem de dillerini kaybetmeye başlamıştır. Hem kimliklerini hem de dillerini kaybeden Gazne Türkmenleri, bunun en tipik örneğidir.

Afganistan'da Türkmen Türkçesi hiçbir dönemde, eğitim dili olmamıştır. Son zamanlarda Kâbil'de millî eğitim teşkilatlarında, okullarda okutulmak üzere Türkmen Türkçesiyle yazılmış Türkmen dili ve edebiyatı kitapları hazırlanmıştır. Bu kitaplar hazırlanırken Türkmenistan edebî dilinin esas alındığı görülür.

Afganistan Türkmenleri özellikle Afganistan'ın kuzeyinde, Özbeklerle siyasî ve sosyal bakımdan sıkı bir ilişki içerisinde. Özbekler ve Türkmenler birçok şehirde ve kasabada komşuluk yapmaktadır. Bu ilişkilere bağlı olarak hem Türkmenler hem de Özbekler birbirlerinin dillerini iyi bilmektedir. Bu ilişkiler neticesinde, Özbeklerin ve Türkmenlerin dillerinde başta Arapça ve Farsça kelimeler olmak üzere bazı kelimelerin ortak olduğu görülür.

Afganistan Türkmenlerinin edebiyatları incelendiğinde, Türkmen edebiyatına Çağatayca ve Özbek Türkçesinden bazı yapıların girdiği görülür. Rıdvan Öztürk (2010), *Afganistan Türkmenlerinde Standart Türkmen Dışı Şekiller* isimli çalışmasında, özellikle

klasik Çağatay edebiyatının ve Özbek dilinin tesiri altında kalmış şâirlerin eserlerini incelemiş ve bu dillerden Afganistan Türkmen Türkçesi edebî diline girmiş olan yapıları tespit etmiştir. Bu çalışmalar incelendiğinde, ATT'ne Özbek Türkçesi ve Çağataycanın tesiri ile Türkmen Türkçesinde olmayan bazı şekillerin girdiği görülür. Afganistan Türkmenlerinin dillerini incelerken Özbek Türkçesinin ve Çağataycanın tesiriyle Türkmen Türkçesine girmiş şekillerin Türkmen Türkçesine aitmiş gibi gösterilmemesine dikkat edilmelidir.

Türkmenlerin dil özelliklerini açıklarken Afganistan'da, Afganistan Türkmenleri arasında 2013 yılının yaz aylarında yaptığım ağız derlemelerinden faydalandım. Ayrıca, Ersarı boyuna mensup şâirlerin eserlerini inceleyip ATT'ne ait dil özelliklerini tespit etmeye, ATT'de yer almayan Özbekçe ve Çağatayca unsurları belirtmeye çalıştım.

1. Afganistan Türkmenleri:

Türklerin devlet kurdukları coğrafyalardan birisi de Afganistan'dır. Afganistan'a ilk Türk akını Sakalarla ve Akhunlarla başlamıştır. Afganistan'da Özbek Türklerinden sonra en fazla nüfusa sahip olan Türk boyu Türkmenlerdir. Afganistan'daki Gazneli hâkimiyeti 1040'ta Selçuklular'a geçer (Saray, 1981: 18-23). Selçuklular, 1040'ta Gaznelilere karşı Dandanakan zaferini kazandıktan sonra, Afganistan'da hâkimiyet kurmaya başladılar (Merçil, 1976: 1154). Selçuklu hâkimiyetiyle birlikte Afganistan'daki Türkmen nüfusu artmaya başlamıştır.

Afganistan'da yaşayan Türkmenler, kendilerini oturumdar ve vatanî (göçmen) Türkmenler diye ikiye ayırır. Vatanî Türkmenlerin 1900'lü yıllarda ana vatanlarında yaşadıkları kıtlık yüzünden ve Stalin döneminde mallarına el konulmasıyla komünist rejimden kurtulmak için Afganistan'a yerleştikleri söylenmektedir. Oturumdar Türkmenler ise vatanî Türkmenlerden önce bu topraklara yerleşmiş olan Türkmenlerdir. Yağmurov da Türkmenlerin iç savaşlar, inkılâplar ve komünist rejim yüzünden Afganistan'a kaçıp yerleştikleri bilgisini verir (Yağmurov, 1993: 101).

Bizim tespitlerimize göre, Afganistan Türkmenleri *Mezar-ı Şerif'e* bağlı Balkh (Belh), Şordepe, Kelder, Hulm, Çarbölek, Nehr-i Şahi, Çimtal, Şölgere, Hayratan, Zari, Kışindi; *Faryab'a* bağlı Andkhoy, Hançarbağ, Karamkul, Devletabad, Almar, Kaysar, Cumabazar; *Cevizcan* iline bağlı Hocaduku, Karkın, Hamiyap, Murdiyan, Hanaka, Mengecik, Kureyş, Akça, Şibirgan, Karkın; *Kunduz'a* bağlı İmamsahib, Akdepe, Kaleizar; *Helmend'e* bağlı Nad Ali; *Bağlan'a* bağlı Çeşme-i Şir ilçelerinde ve bu ilçelere bağlı köylerde, bunlardan başka *Semangan'da*, *Herat'ta*, *Bağlan'da*, *Kâbil'de* ve *Mervçak'ta* yaşamaktadır. *Gazne'de* ve *Gurbend'de* yaşayan Türkmenler çoğunlukla Farslaşmıştır. Bunlardan sadece yaşlıları, Türkmen Türkçesini konuşabilmektedir.

Türkmenler, başkent *Kâbil'de* Dihmirathan, Darlaman, Begrami, Pâktiyakut, Avşar bölgelerinde yaşarlar. Kunduz'da Ersarılar başta olmak üzere Hatap, Gabırdı, Olamlar ve çok az sayıda Yomut ile Teke; Mervçak'da Sarıklar, Herat'ta Tekeler ve Yomutlar yaşar. Afganistan Türkmenlerinin en büyük boyu Ersarı'dır. Ersarılar Herat dışında diğer saydığımız bütün bölgelerde yaşarlar. Afganistan Ersarıları; Güneş, Uludepe, Gara ve Bekevül uruklarına mensuptur.

Afganistan Türkmenleriyle ilgili çalışmalarda Türkmenlerin Afganistan'a geliş tarihleri, Afganistan'daki yerleşim yerleri, sayıları ve boy isimleri ile ilgili birçok farklı görüş vardır. "Sovyet bilimci İ. M. Reysner 1929 yılında yaptığı *Bağımsız Afganistan* isimli çalışmasında burada yaşayan Türkmenlerin iki yüz bin civarında olduğunu söylemiştir. R. T. Ahramoviç 1953 yılındaki sayıma göre dört yüz bin Türkmenin yaşadığını söylemiştir. Yagmurov'a göre Afganistan'da Ersarı, Teke, Alili, Salur, Yomut, Çovdurlar yaşamaktadır. Bu boylardan en bilineni Ersarı, Salur ve Sarıklardır. En büyük boy Ersarılarıdır. Wambery Orta Asya'ya Seyahat isimli kitabında Ersarıları yirmi tayfaya ayırmıştır. 19. Yüzyılda Ç. Veyt Kuzey Afganistan'a yaptığı seyahatte Abı Kaysar'da, Mingdaraht'ta Araplarla ve Ersarıların bulunduğunu söylemiştir" (Yagmurov, 1993: 100-112).

Günümüzde Ersarılar, başta Türkmenistan olmak üzere, Afganistan ve İran'da yaşamaktadır. Ataniyazov'un tespitlerine göre Ersarılar; Türkmenistan'da Çärcev'de, Aglaba bölgesinde, Buhara'nın Galasiya, Alat, Garaköl; Kaşgaderya ilinin Baharistan; Surhanderya ilinin nehir boyunca; Tacikistan'ın Kolhozabat, Cılıköl, Gumseñfir, Şährituz bölgesinde yaşamaktadır. Bunlardan başka, İran'da, Afganistan'da ve Türkiye'de yaşamaktadırlar (Ataniyazov, 1994: 239).

Afganistan Türkmenleri geçimlerini tarım, hayvancılık ve halıcılık yaparak sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle su sıkıntısı büyük bir problemdir. Türkmenler, köylerde kurdukları büyük havuzlarda kışın su biriktirmekte, biriktirdikleri o suyu yazın içme suyu olarak kullanmaktadır.

Kâbil Tâlim Tercüme Bürosu'nda birinci sınıftan altıncı sınıfa kadar, Türkmen dilinde kitaplar hazırlanmıştır. Bu kitaplar, Türkmen bölgelerindeki okullarda okutulmaya başlanmıştır. Afganistan Türkmenleri, on iki yıl eğitim görmektedir. Kız ve erkek çocukları ayrı mekteplerde okutulmaktadır. Çocuklar, ilk başta köylerde dini medreselerde eğitim alıp daha sonra okula başlarlar. Maddi yetersizlikler ve yeterli sayıda okul olmaması sebebiyle çoğu çocuk eğitimine medreselerde devam etmektedir.

Çok zor şartlar altında çok çetin bir coğrafyada yaşayan Türkmenler her alanda var olma savaşı vermektedir. Türkmenlerin kimliklerini korumalarında en büyük etken, onların dillerini ve kültürlerini yaşatma adına verdiği mücadeledir.

1. Afganistan Türkmen Türkçesi Ses Bilgisi:

1.1. Ünlüler ve Özellikleri: ATT’de bütün ünlülerin uzun ve kısa çekimi vardır:

a ünlüsü: kısa (ayak, gara) uzun (ācı, sārı, yāşayış) olmak üzere iki a ünlüsü bulunur. Bu iki ünlüye ek olarak alıntı kelimelerdeki uzun a sesi de (salāmat, çānak) bulunur.

e ünlüsü: uzun (etek, yeke) ve kısa (āhmiyet, yönē, sēhrā)

i ünlüsü: uzun (ış, bız, sıylaş-) ve kısa (iz, gönik-)

o ünlüsü: uzun(ōba, ōgul, diktātōr) ve kısa (oyun, goç)

ü ünlüsü: “ü-i” arasında bir sestir (üyr- “ürümeğ” güyz “güz”). Buna ilâveten, uzun ü sesi (hökümet,ürimeğ) ve kısa ü sesi (ülke, yün) bulunur.

u ünlüsü: uzun (düz, çürük) ve kısa (uçmak, urug)

ä ünlüsü: Ön damakta geniş ve açık olarak telaffuz edilir (istāk, dursālmāk, hafızā, hāzir)

ATT tıpkı Türkmenistan Türkmen Türkçesindeki gibi ikincil uzunluklara da sahiptir: *almā-na “almaya” dūyē-m “devem” vb.* ATT’de aslı uzun ünlülerin korunduğu görülür *dūyn “dün”, dōlı “dolu”, dāğ “dağ”, gār “kar” vb.* (Bozkurt, 1981: 47). ATT’de dikkati çeken hususlardan biri de kelime sonundaki “ı, u, ü” ünlülerinin özellikle ağızlarda “i” ünlüsüyle sıpatlı>sıpatlı, gırmızı>gırmızı, okuvçı>okuvçi vb. karşılanmasıdır. Bu durum Anadolu ağızlarında da görülür. Leylâ Karahan, Doğu Grubu ve Kuzeydoğu grubu ağızlarında “ı,u,ü” ünlülerinin “i” ünlüsü ile karşılanıldığı bilgisini verir (Karahan, 2011: 12).

Türkmen Türkçesinde birinci heceden sonra yazıda (birleşik kelimeler hariç) *o ,ö, u ,ü ünlüleri* bulunmaz (Hıdırov vd. 1960: 17-19). ATT’ de de bu kuralın değişmediği görülür. Ağızlarda bilinen geçmiş zaman ve hikâye çekiminde bu kuralın bozulduğu görülür.

Türkiye Türkçesinde ve Türkmenistan edebî dilinde ilk hecedeki –ü ve –i sesi ATT’de bazı kelimelerde kalınlaşır, u ve ı olur: gündüz> *gundiz*, günlük>*gunlik*, güçsüz>*guyçsiz*, gülünç>*gulkunç*, güney>*gunäy*, gülmek>*gulmāk*, bilek>*biläk*, bilim>*bilim* , sürmeli> *surmäli* ,dürüst> *durust*”, şükür>*şukur*. İlk hecede ünlü kalınlaşmasına Anadolu ağızlarında da rastlanmaktadır. Karahan, kök ve ek ünlülerinde meydana gelen kalınlaşmaların Kuzeydoğu Grubu Ağızlarında sistemli bir şekilde görüldüğünü, bu değişimin daha çok ilk hece ünlüsü “ö, ü” olan kelimelerde görüldüğünü söylemiştir (Karahan, 2011: 9).

2.2. Büyük Ünlü Uyumu: Türkmen Türkçesinde büyük ünlü uyumu oldukça sağlamdır (Kara, 2007: 241). Büyük Ünlü Uyumu ATT’de oldukça sağlamdır: gulak “kulak”, döredicilik “yaratıcılık”, tahkikat “tahkikat” vb. Türkmenistan yazı dilinde olduğu gibi, bazı alıntı kelimeler bu uyumu bozar: *hurmät, pakülte, tahrık, büyanmak, telvizyun* vb. Türkmenistan yazı dilinde uyuma giren bazı kelimelerin ATT’de uyuma girmediği görülür: *gırmızı, millät, gönü* “doğru” vb.

2.3. Küçük Ünlü Uyumu: ATT’de küçük ünlü uyumunun Türkmenistan yazı dilinde olduğu gibi sağlam olmadığı görülür: *uçırmak, ogrı, durnıksız, göçgin, sönik* vb.

2.4. Ünsüzler ve Özellikleri: Afganistan Türkmen dilcileri; *p, ç, t, k, h* harflerini sert sessizler; *f, h, s, ş, r, v, y* harflerini orta sessizler; *b, c, d, g, ğ, l, m, n, ñ, z, z* harflerini de yumuşak sessizler olarak tanımlar.

Türkmen ağızları *s* ve *z* seslerinin çıkış durumuna göre ikiye ayrılır. Bu sesler çıkarılırken dilin ucunun üst dişlerin ucuna hafifçe değer ve hava dişlerin arasından sızarak çıkar. Bu şekilde çıkan seslere *apikal sesler* denir. Dilin ucunun alt dişlere yaklaşmasıyla *s* ve *z* sesleri çıkartılıyorsa bu seslere de *dorsal sesler* denir (Hıdırov vd., 1960: 30). Teke, Yomut, *Ersarı*, Salır, Sarık, Göklen gibi ağızlar, apikal seslere sahiptir. ATT’de *ğ* sesi gırtlakta şekillenir ve titrek çıkar. *r, s, ş, z* sesleri çıkarılırken dilin ucu üst dişlere hafifçe değer.

Ersarı ağızında Eski Türkçe kelime başı *k* ve *t* sesleri çoğu zaman (kelin “gelin”, körset- “göstermek”, kōl “göl”, toksan “doksan”, tik- “dikmek”, tokı- “doku-“, kara “kara”, tart- “tart-“, tök- “dökmek”, tüş- “düş-“ tört “dört”). Ağızlarda bazı sözcüklerin kelin, gelin; tik-/ dik-, tokı/ doki- “dokumak”; kümüş/ gümüş, kara-/gara- “bakmak” gibi ikili kullanımlarına da rastlamak mümkündür.

Türkmenistan edebî ve konuşma dilinde *bar* kelimesinin yalnızca *b*’li şekli vardır. Afganistan Türkmenleri ağızlarında *bar* ve *var* şeklinde ikili bir kullanım görülür. Ağızlarda *p* sesi zayıf söylenir. Özellikle zarf-fiil eki –*p* Ersarı ağızında kimi zaman *b* olarak söylenir, kimi zaman da söyleyişte düşürülür: göçügıtdi “göçüp gitti”, alıgıtdi “alıp gitti” vb.

Mezar-ı Şerif’e bağlı Devletabad ilçe ve köylerinde yaşayan Türkmenler *r* sesini normal *r* sesinden daha titrek ve vurgulu söyler: uruş “savaş”, ders “ders”, esger “asker”

ğ sesi gırtlakta oluşur ve hırıltılı çıkar: ğar “kar”, başğa “başka”, ağla-“ağlamak” vb.

2.5. Çeşitli Ses Olayları:

2.5.1. Ünlü Düşmesi: on-uncı>oncı “onuncu”, bit-i-tim>bittim “yazdım”, öy-ü-miñ>öymiñ “evimin”, yol-ı-na>yolna “yoluna”, gelin-in>gelniñ, dogan-ı-nıñ> doganniñ, mañlay-ı-mız> mañlaymız, kitap-lar-ı-nı> kitaplarını

2.5.2. Ünsüz Benzeşmesi: -nl->-nn benzeşmesi (Oglan-lar>oglannar, gel-en-ler>gelenner “gelmişler”, yören-ler>yörenner), -mb->-mm benzeşmesi (gıyım bar>gıyımbar, müşkülüm bar>müşkülümbar, talim berdi>taimmeddi)

2.5.3. Ünsüz İkizleşmesi: köpüräk “çokça”, yamman “kötü”, ışık “ışık”, maşşın “araba”, tokkuz “dokuz”, yetti “yedi”, uzzın “uzun”, gurı “kuru”, arıh “arık”

2.5.4. Ünsüz Düşmesi: ol hem>olem “o da”, yitiri-p galan>yirtirigalan “yitiren”, anlap bildik>anlabildik “anlayabildik”, pehlivan>palavan, bilen>ilen, ganından>ganıdan

2.5.5. Metatez (Yer Değiştirme): övrenmek>örgenmek, derya>deyra, yañlış>yalñış tamgalı>tagmalı “damgalı” tolkun>toklun “dalga”

2.5.6. Ünlü Birleşmesi: ne+edip>nädip “ne yapıp”, şu yerde>şërde “şurada”, bu yerde>bärde “burada”, bul yere> böre “buraya”, şol yere>şöre “şuraya”, oka+an>okān “okumuş”

2.5.7. İlk Hecede e>i değişimi: geldi>gildi, de->di-, gece>giyce, kese>kise, yer>yir

3. Afganistan Türkmen Türkçesi Şekil Bilgisi:

3.1. Hâl Ekleri:

3.1.1. İlgi Hâli Eki: Ünsüz ile biten isim tabanlarına -iñ, -iñ; ünlü biten isim tabanlarına -niñ, -niñ ekleri getirilerek yapılır. Bu kuralın kimi zaman bozulduğu, ünsüzle biten isim tabanlarına -niñ, -niñ (halkların) eklerinin geldiği görülür. Tek heceli isimlere ekin yuvarlak ünlülü şekli gelmez (göz-iñ, söz-iñ).

3.1.2. Bulunma Hâli Eki: Türkmenistan Ersarı ağzında bulunma hâli ekleri -da, -de, -do, -dö, -ta, -te’dir (Annanurov *vd.*, 1972: 149). ATT’de yalnızca -da ve -de ekleri kullanılır: köçede “sokakta”, kökde, goltukda, çagada “çocukta” *vb.*

3.1.3. Çıkma Hâli Eki: İsimlere -dAn eki getirilerek yapılır. Öztürk, -dIn ayrılma hâli ekinin edebî metinlerde geçtiğini tespit etmiştir (Öztürk, 2006: 26). Afganistanlı Türkmen şâirler, Çağatay edebî dilinden etkilendikleri için -dIn ekini eserlerinde sık kullanırlar. Afganistan Ersarıları ağızlarda “-dIn” ekini kullanmazlar. ATT’de “-dan, -den” çıkma hâli ekinin vasıta hâli eki gibi kullanıldığı da görülür: çāgadan “çocukla”, oğlandan “oğlan ile” *vb.*

Metinlerde, -dAn çıkma hâli ekinin bulunma hâli eki gibi kullanımının olduğu örnekler de vardır: Yakutu *görenimden* bildim “Yakutu *gördüğümde* anladım” (Behmen, 2005: 42).

3.1.4. Yükleme Hâli Eki: ATT’de yükleme hâli ekleri genel olarak ünlüyle biten isimlere -nı, -ni; ünsüzle biten isimlere -ı, -i ekleri getirilerek yapılır. Kimi zaman bu kuralın

bozulduğu ve ünsüzle biten kelimelere -nı, -ni eklerinin getirildiği görülür: çāgani, öyi, agzını, elini vb.

3.1.5. Yönelme Hâli Eki: TTT’de yönelme hâli eki -A’dır (Kara, 2007: 257). ATT’de yönelme hâli ekleri -A ve -nA’dır. -nA yönelme hâli ekinin hem ünlü ve ünsüz harflerle biten isimlerden sonra geldiği görülür: *görmä-ne, mekteb-ne vb.* Ek, edebî eserlerde sık kullanılır: Men sıırım *dimene* geldim. Men köyüb *yanmana* geldim (Fidayi, 1903: 58). Düşmanlarıñ toğanalarını işidsem seni *görmene* Bagdada geldim (Behmen, 2005: 40). -nA yönelme hâli eki günlük konuşma dilinde de çok sık kullanılır.

Türkmenistan Ersarı ağzında (Annanurov vd. 1972: 143) yönelme hâli ekleri -A, -o, -ö ve Kıpçak dönemine âit -gA yönelme hâli eklerinin kullanıldığı görülmektedir. 15-19. yüzyıllar arasında Türkmen edebî dilinde Çağatay edebiyatının etkisiyle -ga ve -ge yönelme hâli eklerinin kullanıldığı görülür (Borcakov vd., 1999: 65). Öztürk (2006), ATT metinlerinde yönelme hâli ekinin -A ve -gA şeklinde ikili kullanımını tespit etmiştir.

Türkmen Türkçesinde ünlüyle biten kelimelere yönelme hâli eki getirildiğinde kelime sonundaki ünlü yönelme hâli ekinin ünlüsüyle birleşerek uzar. Bu durum ATT’de görülür: Kiseni bir daşing kaptalında koydum da deryā girdim (Behmen, 2005: 41). Mekkē gaytdım. “Mekkeye döndüm.” Annanurov ve arkadaşları (1972), Türkmenistan Ersarı ağızlarında yönelme hâlinin eski bir şekli olan -k ekini de tespit etmişlerdir. Bu ek, ATT’de bulunmaz.

3.2. İşaret Zamiri: (ATT) Bul, Şul, Ol, Bular, Şular, Olar

(TTT) Bu, Şu/Şol/Şo, Ol/ O, Bular, Şular, Olar, Şolar (Kara, 2007).

3.3. Çokluk Ekleri: -lAr (yıl-lar, ğarip-ler)

3.4. İyelik Ekleri: çağam/çağañ/çağası/çağamız/çağañız/çağaları

3.5. Soru Eki: ATT’de soru eki -mı, -mi’dir. Ağızlarda genel olarak -mi eki kullanılır.

3.6. İsimlerde Bildirme:

Türkmenistan Ersarı diyalektlerinde bildirme ekleri; -dı, -di, -tı, -ti (avcı-dı~avçı-tı) -dır, -dir, -tır, -tir, -miş, -miş ekleri getirilerek yapılır. Dimitriyev (1948) -dır, -dir ekin tur- yardımcı fiilinden kısalığını söylemiştir (Annanurov vd., 1972: 172-173). Afganistan Ersarılarının bildirme eklerini kullanımı, Türkmenistan Ersarılarıyla benzerlik gösterir.

ATT’de geniş zamanda bildirme, yazı dilinde genellikle -dır ve -dir (dogrutır, qadırlitir, qadimdir, gıyndır, söygüsidir) şeklinde iken ağızlarda kullanım, -tır, -tir’den yanadır. Selçuklular zamanında Afganistan’a yerleşen Ersarılar yalnızca -tır, -tir’i kullanırlar. Görülen

geçmiş zamanda bildirme sıklıkla -dı, -di, -tı, -ti ekleriyle yapılırken; duyulan geçmiş zamanda -miş eki ve eken sözcüğü kullanılır: *dogrı eken “doğruymuş”, yok eken “yokmuş”*. Öztürk, Türkmen şâirlerinin bildirme geniş ve geçmiş zaman çekimlerinde Çağataycadakine benzer kullanımlar tespit etmiştir (Öztürk, 2006: 16). Çağataycadaki bildirme geniş ve geçmiş zaman çekimleri ağızlarda görülmez yalnızca şiir dilinde kullanılır.

3.7. Fiil Kipleri:

3.7.1. Şimdiki Zaman: Çovdur ve Ersarı diyalektlerinde şimdiki zaman eki -yör ve yō’dur. Türkmenistan Ersarıları az da olsa -yör ve -yö eklerini kullanırlar (Berdiyev *vd.*, 285-286). ATT’de günlük konuşma dilinde genel olarak -yor, -yö ekleri kullanılır. -yör ve -yö eki hiç bir bölgede kullanılmaz. Bazı bölgelerde, -yor ekinin -r’si normal r sesinden daha titrek söylenir: *alyoş, gelyoş vb.* Özellikle Türkmen aydınlarının, Türkmenistan konuşma dilindeki -ya, ye, -yar, -yär şimdiki zaman eklerini kullandıkları görülür.

3.7.2. Geniş Zaman: TTT’de geniş zaman, gramer kitaplarında nâmâlim gelecek zaman “belirsiz gelecek zaman” diye adlandırılmıştır (Hocayev, 1975: 157; Borcakov, 1999: 274). TTT’de belirsiz gelecek zaman -ar/-er; olumsuzu ise -ma/-me, teklik ve çokluk 3. şahıslarda ise -maz/-mez ekleri ile yapılır. Hocayev, Türkmen ağızlarında ekin -or/-ör şeklinde de kullanıldığını ayrıca 18. ve 19. asır Türkmenistan edebî dilinde -ur/-ür eklerinin kullanıldığını bilgisini verir (Hocayev, 1975: 159). Türkmenistan Ersarıları belirli gelecek zamanda -ır, -ir, -ur, -ür, -or (alar, biler, gelir *vb.*) eklerini kullanırlar (Annanurov *vd.*, 1972: 159-160). -or ekini Afganistan Ersarıları kullanmamaktadır.

ATT’de geniş zaman çekimi *fiil+ (-ır, -ir, -ur, -ür, -ar, -er ekleri)+şahıs ekleri* çekimiyle yapılır: *bilersiñ, alarlar, görürsin, guvanarıs, ağlar vb.* Ağızlarda geniş zaman çekiminde tekil ve çoğul 1. şahısta geniş zaman eki ile şahıs eki arasındaki ünlü düşürülerek söylenir: *alarn “alırım”, ağlarn “ağlarım”; alarn “alırım”, ağlars “ağlarız” vb.*

Afganistan Türkmen şâirleri şiirlerinde, Çağatay Türkçesindeki geniş zaman eklerini -r-men, -Ar-men, -Ur-men (Argunşah, 2013: 162) çok sık kullanırlar. Çağatay Türkçesindeki çekim ağızlarda görülmez. Yalnızca Çağatay edebiyatından etkilenmiş şâirlerin eserlerinde görülür.

3.7.3. Görülen Geçmiş Zaman: Türkmen Türkçesinde görülen geçmiş zaman -dı, -di, -du, -dü ekleri ile yapılır (Kara, 2007: 265). Ersarı diyalektlerinde görülen geçmiş zaman -dı, -di, -tı, -ti, -de ekleri ile yapılır (Annanurov *vd.*, 1972: 153). Teke, Alili, Salır, Hasar, Nohur, Yemreli, Sarık, Mürçe, Göklen, Çovdur, Ersarı, Änev diyalektlerinde ekin yuvarlak ünlülü şekli olan -du, -dü ekleri de kullanılır (Berdiyev, 1988: 213). Ersarı, Sarık, Çovdur, Salır

diyalektlerinde ve Karakalpakistan Türkmenlerinin ağızlarında dı, -di, -tı, -ti ekleri kullanılır (Berdiyev *vd.*, 1970: 278). Türkmenistan edebî dilinde görülen geçmiş zaman ekleri -dı, -di, -du, -dü'dür (Borcakov *vd.*, 1999: 251).

Afganistan Ersarılarında -de şeklinde, bir görülen geçmiş zaman eki kullanılmaz. Görülen geçmiş zaman -dı, -di, -tı, -ti, -du, -dü, -tu, -tü ekleriyle yapılır: *kabul etme-di, sora di-ñ, yüz-di-m, çık-dı-m, ağla-dım, sat-dı-k, yöri-ti-ñ, götür-di-m, aç-ı-tı-m, harab-tı, göreş tut-tuk vb.* “-tu, -tü” eklerinin varlığı ağızlarda tespit edilmiştir. “-tu, -tü” eklerinin Türkmenistan Ersarı ağızında kullanımının olduğu belirtilmemiştir. Konuşma dilinde -tı, -ti görülen geçmiş zaman eki sık kullanılır. Ersarılar ağızlarda -tı, -ti ekleriyle yapılan görülen geçmiş zaman çekiminde, şahıs eklerinin sonuna kimi zaman -dı, -di eklerini getirir: *geç-ti-m-di, al-tı-m-di.*

3.7.4. Gelecek Zaman: Türkiye Türkçesinde -acak/-ecek gelecek zaman ekleri ile çekimlenen gelecek zaman yapısı TTT’de mälîm gelecek zaman “belirli gelecek zaman” (Borcakov, 1999: 277) olarak adlandırılır ve şahıs zamiri+ fiil+ -cak/-cek (men yazcak, biz gelecek) ekleri ile çekimlenir. Borcakov Türkmen Türkçesinde belirli gelecek zaman eklerinin -cak/-cek/-cok/-cök/-şak/-şek/-şok/-şök olduğunu söylemiştir (Hocayev, 1975: 140). “Türkmenistan Ersarı ağızlarında belirli gelecek zaman, fiile -*cak, -cek, -cok, -cök* eklerinin eklerinin getirilmesiyle yapılır.” (Annanurov *vd.*, 1972: 159-160).

ATT’de gelecek zaman, şahıs zamirleri+fiil+ -cAk gelecek zaman eki yapısı ile çekimlenir: *men gelecek, sen gelecek, ol gelecek, biz gelecek, siz gelecek, olar gelecek.* Gelecek zamanın olumsuzu ise däl kelimesi ile yapılır: *Men gelecek däl, sen alcak däl vb.*

TTT edebî dilinde ve ATT’de gelecek zaman çekimi -ar, -er ekleri (bar-ar-ın “giderim, gideceğim”) ile de yapılır. ATT’de -ar, -er+şahıs zamiri yapısı (*tapar sen* “bulacaksın, bulursun”) -gay gelecek zaman eki+ şahıs zamiri (algay men) şeklindeki yapı, Özbek dilinin tesiri altında kalmış şâirlerin eserlerinde kullanılmıştır. Bu iki yapı, Afganistan Türkmen ağızlarında kullanılmaz ve ATT’ne âit bir yapı değildir.

3.7.5. Duyulan Geçmiş Zaman: ATT’de duyulan geçmiş zaman -*IbdIr, -IptIr, -An* ekleri ile yapılmaktadır. -An eki, günlük konuşma ve yazı dilinde sık kullanılır: *Yadımdan çıkan.”Hatırımdan çıkmış.” -An* ekinin olumsuz şekli, däl kelimesine şahıs zamirlerinin getirilmesiyle yapılır: *Hiç kime aydan däl men* (Behmen, 2005: 22). *Hâkimin yanına baranlar* (Behmen). İnsanlar öldürülen. “İnsanlar öldürülmüş.” Borcakov *vd.* (1999), -An duyulan geçmiş zaman ekinin daha çok masallarda, hikayelerde kullanıldığı bilgisini verir (Borcakov *vd.*, 1999: 262). Hocayev (1975: 13) -An ekinin Türkmenistan Ersarı diyalektinde -on/-ön şeklinde de kullanımının olduğunu söylemiştir.

-miş duyulan geçmiş zaman eki, Ersarı ağızlarında teklik 3. şahısta kullanılır: *ol gelmiş, ol almış vb.* -miş ekinin kullanımına Müsaid'in şiirlerinde de rastladık: *Topragıng yaratmış altın kümişi/ Saçağıñız dolu dürlü imiş* (Hocamüsaid, 1970: 88).

Türkmenistan edebî dilinde -İpdir şeklinde kullanılan duyulan geçmiş zaman kipi ekinin, Afganistan Türkmen Türkçesinde kimi zaman yazı ve konuşma dilinde -İbdir şeklinde kullanıldığı görülür: *Kavim huyşlar Pakistana gelibdir/Bize Türkmenistan nasib bolubdur/ Yurdımıza sansız düşman dolubdur* (Hocamüsaid, 1970: 88).

3.8. Birleşik Kipler:

3.8.1. Hikâye: Hikâye çekimleri, *fiil tabanı + zaman eki + görülen geçmiş zaman eki (-di, -di, -du, -dü, -tı, -ti)* yapısıyla kurulur. “Salır, Sakar, Mürçe diyalektleri ile Yomut diyalektinin kuzey ağzında şimdiki zaman ekine -dı, -di, -tı, -ti ekleri eklenir. Bu diyaleklerde az da olsa *edi* sözcüğü kullanılır.” (Berdiyev vd., 1988: 221).

3.8.1.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi: -yor ekine -dı, -di, -tı, -ti, -du, -dü, -tu, tü (çölē geçyör-tu-k) eklerinin getirilmesiyle yapılır: *alyortı, bakyordı, Başga zat gerek bolsa alıb beryör-tı-m* (Behmen). *Sular damcalan-yor-tı* (Behmen). Ağızlarda çoğu zaman -r sesi düşer (alyodı “alıyordu” biliyodı “biliyordu”, bakyo-tı “bakıyordu”).

3.8.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi: ATT’de geniş zamanın hikâyesi *fiil+ -r geniş zaman eki + -di, -di, -tı, -ti hikâye ekleri+ şahıs ekleri* kalıbıyla çekimlenir: *dükānda otūr-tim “dükānda oturuyordum”, gepler-di-m “konuşurdum” vb.* Berdiyev, bu çekimin hemen hemen bütün diyaleklerde kullanıldığı bilgisini verir (Berdiyev, 1988: 223). Çağatay Türkçesindeki *fiil+(r) edi* şeklindeki yapı (Argunşah, 2013: 173) yazı dilinde az da olsa görülür: Muni görüb hayran *galar edim* zad (Hocamüsaid). Bu çekim ağızlarda kullanılmaz.

3.8.1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi: Şahıs zamiri+fiil+ -(A)çAk+-tı,-ti, -dı, -di yapısı (gitcek-di, gitcek-ti, alacak-tı-m ,alcak-tı-ñız) şeklinde çekimlenir.

3.8.1.4. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi: -An ve -İp eklerine hikâye eklerinin getirilmesiyle yapılır.

3.8.2. Rivayet: Fiillerin rivayet kuruluşu *fiil tabanı + zaman eki + eken sözcüğü veya -miş eki + şahıs ekleri* sırasına göre yapılır: *alıbmış, ürkärmişsiñiz, beripmiş, alcak ekeniñ, ol sögincekmiş*

3.9. Tasvir Fiilleri:

3.9.1. Yeterlilik Fiili: ATT’de yeterlilik fiili, -p zarf-fiil ekine bil- ve bol- yardımcı fiili getirilerek yapılır. Afganistan Ersarıları -p zarf-fiil eki yerine kimi zaman -b (-p>-b) ekini kullanır. Bu yapının olumsuzu *-ma, -mä* ekleri, *yok* ve *däl* sözcükleriyle yapılır (*Uyhlab bilen däl. Uyhlab bilenim yok.*). Türkmenistan Ersarı ağızlarında ise -p zarf-fiil ekinin kimi zaman -v şeklinde (-p>b>v) kullanıldığı (çıkavilmiyor “çıkamıyor”) görülür (Berdiyev vd. 1970: 295).

3.9.2. Tezlik Fiili: -b zarf-fiil ekine -ber yardımcı fiili getirilerek yapılır. Ber- yardımcı fiili edebî dilde kendisinden önceki zarf-fiilden (*satıb ber-* “satıvermek”, *aydıb ber-* “söyleyivermek”) ayrı yazılır.

3.9.3. Süretilik Fiili: -p zarf-fiil ekine -dür/-otır/-yör/-yat (okāp dūrın “okuyorum”) yardımcı fiilinin getirilmesiyle yapılır. Türkmen ağızlarında en çok kullanılan süretilik tasvir fiili, *fiil+ p(b) zarf-fiil eki+ dur/yör* yapısıdır.

3.10. Tasarlama Kipleri:

3.10.1. Gereklilik Kipi: Gereklilik kipi Türkmenistan Ersarı ağızlarında fiile, *-malı, -meli, -moli, -möli* eklerinin getirilmesiyle yapılır (Annanurov vd. 1972: 162, Berdiyev vd. 1970:3 14). ATT’de kip, şahıs zamiri ile kullanılır ve fiile *-malı, -meli* ekleri getirilerek çekimlenir. Olumsuzu ise *däl* kelimesi ile yapılır: *men almalı, sen almalı, ol almalı, biz almalı, siz almalı, olar almalı*.

3.10.2. Dilek-Şart Kipi: Dilek-şart kipi -sA eki ile yapılır: *gör-se, al-sa, bar-sañ, ber-se-k*

3.10.3. Emir-İstek Kipi: ATT edebî dilinde emir ekinin teklik 2. şahsının -gıl ve -gın şeklinde ikili bir kullanımı vardır. Bu kullanım hem ağızlarda hem de yazı dilinde görülür. Çağataycada ve Özbek Türkçesinde gördüğümüz -gıl emir eki konuşma dilinde kullanılmaz.

Berdiyev, -gıl emir ekinin Türkmen klasik ve halk edebiyatı eserlerinde görüldüğü bilgisini verir (Berdiyev, 1988: 227). P. Berdiyev ve arkadaşlarının Türkmenistan Ersarı ağızlarında tespit ettiği emir ekleri dikkat çekicidir: *yaza-gayın/yaza-yın, yaza-gay/yaza, yaza-gasın/yazasın, yaza-galıñ/yazalıñ, yazagañ/yazañ, yazagasın(lar)/yaza-sın(lar)* (Berdiyev vd. 1970: 316). Türkmenistan yazı dilinde teklik 2. şahısta -gıl şeklinde bir kullanım yoktur. Tek bir ek kullanılır. “-gın, -gin, -gun, -gün” eklerine klasik Türkmen edebiyatında sıkça rastlanılmaktadır (Borcakov vd., 1999: 297).

Teklik 1.Şahıs: -ayın, -eyin

2. Şahıs: -gıl, -gil/-gın, -gin

3. Şahıs: -sın, -sin, -sun, -sün

Çokluk 1. Şahıs: -alıñ, -eliñ

2. Şahıs: -ñ

3. Şahıs: -sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler

3.11. Sıfat-Fiil Ekleri: -an, -en, (geç-en gün, arzu-lân “arzulayan”) -yân, -yân, -yön (yaşa-yon), -dık, -dik, -cak, -cek, -ar, -er ekleri ile yapılır. Özellikle konuşma dilinde -yan, -yön sıfat-fiil ekleri kullanılmaktadır. Türkmenlerin bazı diyalektlerinde -yön sıfat-fiil eki ön şeklinde (Borcakov *vd.*, 1999: 407) kullanılsa da Afganistan Ersarıları ağızında -y sesi düşürülmeden söylenir. ATT’de -an, -en (ēmrād-en, al-an) sıfat-fiil ekleri, -dık, -dik işlevleri ile kullanılır: yöryänimden soñ “yürüdükten sonra” *vb.* Bunun dışında -gAn sıfat-fiil eki Çağatay ya da Özbek dilinin tesiri altında kalmış bazı yazarlar tarafından kullanılır. -gAn sıfat-fiil eki ağızlarda kullanılmaz.

3.12. Zarf-Fiil Ekleri: Türkmen edebî dilinde ve diyalektlerinde zarf-fiiller konusunda büyük bir ayrılık yoktur (Berdiyev *vd.*, 1970: 329). ATT’ de -ıp, -ip, -up, -üp, -p, -b, -a, -e, , -ınca, -AndA; -man, -mân, -mayın -mäyin, -may, -mäy, -madan, -meden, -dıkça, dikçe, -alı, -eli, -arak, -erek zarf-fiil ekleri kullanılır. -p zarf-fiil eki yazı ve konuşma dilinde kimi zaman -b olarak kullanılır. Afganistan Ersarıları ağızlarında b, -p zarf-fiil eki ağızlarda bazen düşer: göçü(b) gettim “göçüp gittim”, gaçı gidiptik “kaçıp gitmiştik”.

Sonuç:

Afganistan’da yaptığımız çalışmalarda Afganistan’da Türkmenlerin Ersarı, Yomut, Teke, Sarık, Olam, Gabırdı boylarının varlığını tespit edebildik. Afganistan Türkmenlerinin en büyük boyunu Ersarılar oluşturmaktadır. Günümüzde Afganistan Türkmenlerinin Afganistan’da nerelerde yaşadığı, genel olarak hangi boyların varlığını sürdürdüğü, sayıları gibi konularda farklı görüşler mevcuttur.

Afganistan Türkmenleri, Afganistan’da çok zor şartlar altında yaşamakta ve her alanda bir var olma savaşı vermektedir. Türkmenler genel olarak Arap ve Fars dillerini çok iyi bilmekte, eğitimlerini bu dillerle yapmaktadır. Geçmişten beri Arapça ve Farsça Türkmen Türkçesine hâkim olmaya ve bu yolla da bazı Türkmenlerin dillerini ve kimliklerini kaybetmesine yol açmıştır. Türkmen Türkçesinin yalnızca konuşma dili olması, yazı dilinde de çok az kullanılması bu durumu hızlandıran başka bir faktör olmuştur.

Ülkemizde Afganistan Türklerinin dilleri ve edebiyatları ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Rıdvan Öztürk’ün Afganistan Türkmenlerinin dilleri ve edebiyatları ile ilgili yaptığı çalışmalar bu alana önemli bir katkı yapmıştır. Kâbil Üniversitesinde görevli

Alman Türkolog Ingeborg Baldauf da Afganistan’da konuşulan Türk dilleriyle ilgili çalışmalar yapmakta, Afganistan’daki Türk dilleri ile ilgili tezler hazırlamaktadır.

Türkmenistan’da yapılan ağız çalışmalarında Afganistan Türkmen ağızlarının herhangi bir diyalekt sınıflandırılmasına dâhil edilmediği görülmüştür. Türkmenistan Ersarı ağzından bağımsız olarak, Afganistan Ersarı ağzının özelliklerinin ortaya konulmasında fayda vardır. Türkmenistan Ersarı ağızı genel olarak Afganistan Ersarı ağzına benzemekle birlikte, aralarında bazı farklılıklar vardır.

Afganistan Ersarı ağzının en belirgin özelliği şimdiki zamanda -yor ve -yo eklerinin kullanılmasıdır. Afganistan Ersarıları, birleşik kiplerin çekiminde -tı ve -ti eklerini kullanırlar. -yön sıfat-fiil ekinin kullanımı da Ersarı ağzını diğer Türkmen ağızlarından ayıran en önemli özelliktir. Emir eki tekil 2. şahsında -gıl ve -gıñ şeklinde ikili bir kullanım vardır.

TTT’de bilinen geçmiş zamanda -dı, -di, -du, -dü ekleri kullanılırken ATT’de bunlara ilâveten -tı, -ti, -tu, -tü ekleri kullanılır. TTT’de geniş zaman çekiminde -ar/-er ekleri kullanılırken ATT’de -ır, -ir, -ur, -ür, -ar, -er ekleri kullanılır.

Afganistan Türkmen şâirlerinin eserlerinde Çağatayca dil özellikleri oldukça sık görülmektedir. Afganistan Türkmenlerinin dillerini incelerken bu hususun göz önünde bulundurulmasında fayda vardır.

Kısaltmalar:

ATT: Afganistan Türkmen Türkçesi

TTT: Türkmenistan Türkmen Türkçesi

vb.: ve benzeri

İşaretler:

Ā: Uzun a sesi

ä: Açık e sesi

ĩ: Uzun i sesi

ġ: Arka damaktan çıkarılan g sesi

ħ: Hırıltılı h sesi

ř: Titrek r sesi

ñ: Nazal n sesi

ō: Uzun o sesi

õ: Uzun ö sesi

ū: Uzun u sesi

š: Peltek s sesi

ž: Peltek z sesi

Taranan Eserler:

- BEHMEN, A. (2005). *Yahşılıklardan Kesidler*. Namı Publication.
- FİDAYİ, D. (1903). *Devlet geldi Fidayi ve Onun Saylanan İşleri*. Kâbil
- MÜSAİD, H. (1970). *Yürek Çoşgunu*. Mezar-ı Şerif.
- ÖZTÜRK, R. (2010). *Afganistanlı Türkmen Şâirleri Antolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- TURAN, A. (1999). *Köngüller Sedası*, Cilt1. Pakistan.

Kaynaklar:

- ANNANUROV, A., BERDİYEV, P., DURDİYEV, H. ve ŞAMIRADOV, K. (1972). *Türkmen Diliniñ Ârsarı Diyalekti*. Aşgabat.
- ARGUNŞAH, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- ATANIYAZOV, S. (1994). *Şecere, Türkmeniñ Näsli Daragtı*. Aşgabat: Turan.
- BERDİYEV, P., KÜRENOV, S., ŞAMIRADOV, K. ve ARAZKULİYEV, S. (1970). *Türkmen Diliniñ Dialektleriniñ Oçerki*. Aşgabat.
- BERDİYEV, P. (1988). *Türkmen Diliniñ Dialektlerinde ve Geleşiklerinde İşlikler*. Aşgabat.
- BORCAKOV, A., SARIHANOV, M., SÖYEGOV, M., HOCAYEV, B. ve ERNAZAROV, S. (1999). *Türkmen Diliniñ Grammatikası*. Aşgabat.
- BOZKURT, F. (1981). Afganistan'da Bir Türkmen Ağzı. *Belleten*, S. 39-79.
- HOCAYEV, B. (1975). *Häzirki Zaman Türkmen Dilinde Ortak İşlik Formaları*. Aşgabat: İlim Neşriyatı.
- HIDIROV, M. H. ve BEGENCOV, K. (1960). *Häzirki Zaman Türkmen Dili –Fonetika*. Aşgabat.
- KARA, M. (2007). *Türkmen Türkçesi. Türk Lehçeleri Grameri* (ed. ERCİLASUN, A. B.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, L. (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MERÇİL, E. (1976). *Afganistan Türkmenleri*. Ankara: Türk Dünyası El Kitabı.
- ÖZTÜRK, R. (2006). Afganistan Türkmençesi Metinlerinde –TI Geçmiş Zaman Eki. *Dil Araştırmaları*, Bahar, Sayı: 6, S.175-180, Ankara.
-(2010). Afganistan Türkmençesinde Standart Türkmençe Dışı Şekiller. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 13-29.
- SARAY, M. (1981). *Dünden Bugüne Afganistan*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- SÜMER, F. (1999). *Oğuzlar “Türkmenler”*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- YAGMUROV, A. (1993). Turkmeni Afganistana. *Turkmeni Zarubejnogo Vostoka*, 101-136.